

PROBLEMA TERMINOLOGIEI ÎN CONCEPȚIA LINGVISTICĂ A LUI EUGENIU COȘERIU

0. Pentru cei care au avut curiozitatea de a urmări impresionanta listă de lucrări *publicate* [1] a lui Eugeniu Coșeriu (subliniem *publicate*, întrucât savantul a lăsat în manuscris Arhivei de la Tübingen alte peste 1000 [o mie] de lucrări, în diverse faze de elaborare sau de redactare), devine evident că lingvistul de origine română s-a ocupat cam de toate domeniile ce țin de știința limbajului. Din acest punct de vedere, aspirația lui R. Jakobson (*Linguista sum: linguistici nihil a me alienum puto* – parafrazându-l pe Terentius) i se potrivea mai bine lui E. Coșeriu: (aproape) nimic din ceea ce ține de limbaj sau de lingvistică nu i-a fost străin.

0.1. Așa se explică faptul că nici chestiunea *terminologiei* nu i-a scăpat. A tratat-o în mai multe locuri, spațiul dedicat problemei întinzându-se de la dimensiunea unor note de subsol sau a unor paragrafe (în anumite studii), până la câteva pagini (în *Introducción al estudio estructural del léxico* [2], în Coșeriu 1977: 96-100) sau chiar un articol întreg (*Palabras, cosas y términos* – 1987).

0.2. La rigoare, trebuie spus că E. Coșeriu se referă la terminologie cel puțin din două motive: 1) pentru a înlătura confuziile cu privire la esența limbajului și 2) pentru a delimita obiectul specific al lingvisticii structurale și, cu precădere, al semanticii structurale (sau al *lexematicii*, cum o numește el).

0.3. Vom încerca, în cele ce urmează, să prezentăm concepția lui Eugeniu Coșeriu despre terminologie în general [3], căutând în același timp să redăm atât exemplele prin care savantul ilustrează ori justifică distincțiile pe care le face, cât și răspunsurile pe care le dă acelor lingviști acuzați de a nu fi înțeles întotdeauna corect ideile sale. Pe cât posibil, vom plasa respectivele distincții în contextul lingvisticii sale integrale din dorința de a pune în lumină și remarcabila coerență a teoriei de care vorbim.

Cuvântul *distincție* va apărea frecvent în expunerea noastră, întrucât – după cum repeta neobosit Coșeriu – știința [4] are nevoie de distincții: „a cunoaște înseamnă a distinge” (Benedetto Croce), sau, după cum postula un cărturar medieval (contemporan cu Abelard), Gilbert de la Porrée, „ori de câte ori întâlnim o dificultate rațională, trebuie să facem o distincție”. Mai mult decât atât, genialul teoretician atrăgea atenția că *a distinge* nu înseamnă „a separa”: *obiectele se separă, iar noțiunile se disting*. Ziua și noaptea nu se pot separa, deoarece alcătuiesc un continuum, dar pot fi distinse / deosebite.

1. Mai întâi, câteva considerații din perspectiva filozofiei limbajului (mai ales) și a teoriei limbajului, cu scopul de a încadra limbajul tehnico-științific:

1.1. Limbajul este, în esența sa, fără alte determinări ulterioare, *logos semantikós* (în termenii lui Aristotel), adică *expresie cu semnificat* (Coșeriu 1968: 46). În această ipostază, el nu cunoaște distincția dintre adevăr și falsitate sau dintre existență și non-existență. Aceste distincții apar abia în uzul științific al limbajului (*logos apophantikós*), care se deosebește de uzul poetic (*logos poietikós*) și de uzul practic (*logos pragmatikós*) ale limbajului în general (Coșeriu 1987b: 18). Așadar, limbajul tehnico-științific reprezintă doar una dintre posibilitățile limbajului.

1.2. În privința conținutului lingvistic, trebuie făcută distincția capitală între *desemnare* (sau *denotare* – referința la realitatea extralingvistică), *semnificație* (sau *semnificat* – conținutul de limbă dat exclusiv *de și prin* aceasta) și *sens* (conținutul unui act lingvistic, al unui discurs / text) [Coșeriu 1967: 151; *id.* 2000: 245-248]. Semnificația „delimitează substanța” (cf. *diacriticon tes ousias* – Platon), reprezentând o modalitate (virtuală) a ființării. Desemnarea „nu este faptul primar al limbajului, ci un fapt secundar, subordonat *semnificației*: este faptul de a raporta un lucru constatat la o semnificație deja dată” (Coșeriu 1999: 12). Limbajul nu este o nomenclatură pentru clase de „lucruri” recunoscute dinainte. În schimb, orice terminologie se constituie invers față de limbajul originar non-terminologic, mergând de la desemnare la semnificație și numind în mod efectiv clase recunoscute dinainte ca atare (*ibid.*: 13; cf. și *id.* 1968: 46).

1.2.1. Cu referire la *semnificat* (inclusiv cel gramatical), amintim că E. Coșeriu deosebește mai multe tipuri: 1) *semnificatul lexical*, care corespunde celui *CE* al aprehensiunii lumii extralingvistice, adică semnificatul comun cuvintelor dintr-o serie precum: *negru, negreață, înnegri* (în spaniolă, spre deosebire de română, se poate exemplifica cu o serie – legată de culoarea albă – în care apare și adverbul: *blanco, blancura, blanquear, blancamente*); 2) *semnificatul categorial*, ce corespunde celui *CUM* al aprehensiunii lumii extralingvistice, adică semnificatul diferit al cuvintelor dintr-o serie precum *bogat, bogăție, îmbogăți*. Este vorba, așadar, de categoriile verbale – substantiv, verb, adjectiv și adverb – cu subdiviziunile lor posibile; 3) *semnificatul instrumental*, adică semnificatul morfemelor (fie acestea cuvinte sau nu); 4) *semnificatul structural* (sau *sintactic*, în sens strict) – semnificatul propriu combinațiilor de unități lexicematice sau categorematice cu morfeme în cadrul propozițiilor, cum ar fi: «singular», «plural», «activ», «pasiv» etc.; 5) *semnificatul ontic* – valoarea existențială atribuită stării de lucruri desemnate într-un enunț, de pildă: «afirmativ», «negativ», «interogativ», «imperativ» etc. (Coșeriu 1973: 136-137; cf. și Coșeriu 1994: 66-70).

1.2.2. Asupra modului în care reușim să structurăm și să gândim lumea cu ajutorul semnificațiilor / semnificatelor, Coșeriu s-a pronunțat în mai multe rânduri. Reproducem și aici un citat relevant: „Din punctul de vedere al teoriei limbajului și a vorbirii, noi spunem că denotăm [= desemnăm, n.n. C.M.] lucrurile și stările de lucruri prin semnificatele pe care ni le oferă limba, prin această rețea de posibilități de denotare. Deci, aplicăm limba faptelor din experiența concretă, de fiecare dată. Înseamnă că, deși printr-o operație rapidă, care se produce în mod automat când am învățat limba, în realitate, analizăm starea de lucruri și raportăm această stare de lucruri la un semnificat, la un conținut de limbă. Adică ceea ce se întâmplă este exact contrariul de fiecare dată; recunoaștem că ceva corespunde unui mod de a fi pentru care avem un nume în limba noastră sau în limba pe care o vorbim.” (Coșeriu 1994: 85-86).

1.2.3. În ceea ce privește *sensul*, considerat drept conținutul semantic propriu și exclusiv al textului, trebuie precizat că acesta este determinat de semnificat și de desemnare, dar merge dincolo de ele. Un enunț precum *Socrate este muritor* are, din punct de vedere idiomatice, un singur semnificat, analizabil de către gramatica limbii. În schimb, *sensul* poate fi cu totul altul dacă enunțul respectiv face parte dintr-un silogism, dintr-un poem sau dintr-un discurs al vieții de zi cu zi (Coșeriu 1973: 136; cf. și Coșeriu 2000: 245-248). După cum semnificatul poate să coincidă cu desemnarea uneori, și *sensul* poate să coincidă cu semnificatul, dar în acest caz *sensul* textului va fi pur „comunicativ”, informativ și nu artistic.

1.3. Limbajul este condiție necesară pentru știință, căci aceasta din urmă se face prin limbaj, dar depășește limbajul, întrucât revizuieste, pe baza unor criterii obiective, delimitările făcute de limbaj, ajungând la lucrurile înseși (Coșeriu 1988: 69-70; *id.* 1967: 142) [5]. Și se poate constata că ceea ce delimitează limbajul nu corespunde câteodată unei clase în știință. De exemplu, denumirea balenei în germană, *Walfisch*, ne arată că ființa în cauză a fost încadrată inițial, prin intermediul limbii, în clasa peștilor (cf. germ. *Fisch*), or, știința a demonstrat că avem de-a face cu un mamifer (Coșeriu 2004: 56). Pentru știință și tehnică, cuvintele sunt pur și simplu «substitute» ale „lucrurilor”; în cazul lor, *semnificatul* coincide cu *desemnarea* (Coșeriu 1966: 96).

2. Pentru a delimita obiectul specific al lingvisticii structurale (adică locul în care pot fi identificate structurile ca atare [6]) și, implicit, obiectul semanticii structurale, avem nevoie de o serie de distincții. Până să ajungem la acea *langue* a lui Saussure (adică *limba funcțională* a lui Coșeriu), bazată numai pe diferențe, trebuie parcurs un drum lung. Este necesar să se distingă între: 1) cunoașterea limbii și cunoașterea „lucrurilor”; 2) limbaj primar și metalimbaj; 3) sincronie și diacronie; 4) tehnică liberă și „discurs repetat”; 5) „arhitectura” și „structura” limbii (sau *limba istorică* și *limba funcțională*) [Coșeriu 2000: 250; vezi și Coșeriu, Geckeler 1981: 47-55]. Limbajele tehnico-științifice corespund tradiției care se referă la cunoașterea lucrurilor înseși.

2.1. Prima distincție dintre cele de mai sus (cunoașterea limbii și cunoașterea „lucrurilor”) prezintă o deosebită importanță pentru circumscrierea terminologiilor, de aceea vom insista asupra ei. Coșeriu consideră că în teorie această distincție pare ușor de făcut, dar în practică operația se dovedește destul de anevoioasă, în domeniul lexicologiei [7], datorită apropierea dintre funcția lexicală și realitatea desemnată prin lexeme. În cadrul a ceea ce ar putea fi catalogat drept «semnificație», trebuie să încercăm în permanență să facem o separare între ceea ce ține de cunoașterea „lucrurilor” ca atare și a opiniilor (adevărate sau false) despre lucruri și ceea ce ține de limbaj. În același timp, se cuvine să ne ferim de a reduce structurarea lingvistică la structurarea «obiectivă» a realului căutând în limbaj trăsături și limite specifice obiectelor (Coșeriu 1966: 95-96).

2.1.1. În afară de chestiunea propriu-zisă a terminologiilor, despre care vom discuta *in extenso* mai jos, există și alte aspecte legate de cunoașterea lucrurilor care pot contribui, printre altele, și la o mai bună înțelegere a raportului dintre știință și limbaj.

De pildă, trebuie făcută o deosebire între cunoașterea cuvintelor și cunoașterea lucrurilor. În acest sens, Coșeriu propune distincția între «zona» lingvistică și «mediul» obiectiv: „«Zona» este spațiul în care se cunoaște și se folosește un cuvânt ca semn lingvistic; «mediul» este spațiul în care se cunoaște un obiect (natural sau altfel, material sau imaterial) ca element al unui domeniu al experienței sau al culturii.” (Coșeriu 1966: 100) [8]. Anumite cuvinte pot avea rezonanțe stilistice, întrucât «zona» și «mediul» lor nu se suprapun în întregime. Cuvinte precum *iglu*, *samurai*, *samovar* nu se definesc adecvat decât în relație cu «mediile» aferente.

2.1.2. Un alt aspect ar fi cel reprezentat de pretinsele asocieri între cuvinte, când, de fapt, avem de-a face cu asocieri între lucruri și asocieri datorate ideilor și opiniilor despre lucruri. Ch. Bally dădea exemplul cuvântului *boeuf* care ar evoca „în limba franceză” idei precum forța, rezistența etc. În realitate, aceste idei – după cum arată Coșeriu – nu sunt evocate de cuvântul în sine, ci de *boul* însuși, ca animal (sau ca imagine a sa), și nu în limba franceză, ci în *comunitatea franceză* (Coșeriu 1966: 101 și Coșeriu 2000: 250-252).

2.1.3. Cât privește relația dintre structurările lingvistice și structurările realității obiective, se consideră în mod eronat că subiectivitatea în aprecierea lucrurilor (de pildă, faptul că nu există limite clare între tinerețe, maturitate și bătrânețe sau faptul că ceea ce este «cald» pentru individul A este «rece» pentru individul B) ori imprecizia structurilor „realității” ar implica o subiectivitate și o imprecizie a structurilor lingvistice. Nimic mai fals, întrucât „valorile lingvistice sunt valori conceptuale care se definesc prin opozițiile și funcționarea lor, și nu prin criterii «reale» și prin limitele precise sau imprecise, dintre fenomenele realității.” (Coseriu 1966: 102). Prin urmare (și observația este valabilă și pentru știință), dificultatea de a stabili granițe între fenomenele obiective nu reprezintă o dificultate care să afecteze distincția dintre conceptele corespondente. De exemplu, faptul că nu există limite precise între zi și noapte (de vreme ce alcătuiesc un continuum) nu înseamnă că noțiunile «zi» și «noapte» ar fi imprecise – din contră.

În cadrul științelor, distincțiile sunt „motivate” din punct de vedere obiectiv. În schimb, limbajul este „arbitrar” și, chiar dacă distincțiile sale se întâmplă să coincidă cu delimitările obiective, acest lucru nu este necesar, fiindcă limbajul clasifică realitatea în funcție de interesele și atitudinile umane. Pentru știință, câinele, bunăoară, reprezintă un «carnivor», la fel ca leul și tigru, însă majoritatea limbilor îl „clasifică” într-un alt mod, neluând în seamă, drept criteriu, vreo trăsătură „naturală” a animalului, ci în funcție de o anumită relație a omului cu el. Ca atare, clasificările lingvistice se bazează în acest caz pe criterii precum mare / mic (în raport cu omul), util / inutil, agreabil / dezagreabil, periculos / nepericulos etc. (*ibid.*: 104-105) [9].

2.1.4. Evident, există și alte situații în care cunoașterea lucrurilor și a ideilor / opiniilor despre ele intervine în funcționarea lexicului. Astfel, merită menționată și maniera în care acest tip de cunoaștere contribuie la interpretarea cuvintelor compuse și a derivatelor a căror funcție de desemnare ar putea fi ambiguă (din punctul de vedere al *sistemului*) ducând la o fixare a semnificatului în planul *normei* din limbă. De pildă, germ. *Strassenhändler* este interpretat în mod normal drept „vânzător ambulant”, și nu drept „vânzător de drumuri / străzi”, pentru că nu se cunosc persoane ce „vând sau cumpără drumuri”, deși sistemul limbii germane ar permite o astfel de interpretare (*ibid.*: 105).

2.2. Între lexicul obișnuit (comun sau „primar”) și lexicul terminologic (specializat sau „secundar”) există deosebiri fundamentale. Modul de structurare al acestora este diferit. Cuvintele obișnuite se structurează idiomatic, prin opozițiile de semnificat cu care funcționează în limbă, pe câtă vreme terminologiile nu se structurează decât parțial (sunt simple «nomenclaturi» enumerative ce corespund delimitărilor din obiecte); în măsura în care totuși o fac, structurarea lor se face în acord cu exigențele științelor și tehnicilor de care aparțin, care se referă la realitatea însăși a lucrurilor, chiar și atunci când vorbim de o realitate abstractă sau imaginară, cum este cazul matematicii (Coseriu 1966: 96-97).

2.3. Delimitările tehnico-științifice sunt *delimitări operate în realitatea obiectivă*, de aceea delimitările terminologice sunt foarte precise, fiind definite / definibile prin criterii obiective, adică prin trăsături care aparțin obiectelor reale. În schimb, structurările lingvistice sunt *delimitări operate în intuirea realității*, adică în planul aprehensiunii umane (Coseriu 1987a: 182; cf. și *id.* 1967: 141-142). Deosebirea se vedește mai ales în aceea că opozițiile terminologice sunt «exclusive», în acord cu principiul logic al contradicției (care impune ca, la fiecare nivel al clasificării, orice termen să fie diferit de toți ceilalți), pe câtă vreme opozițiile lingvistice sunt frecvent «inclusive», atâta timp cât termenul «negativ» (sau

«nemarcate») al unei opoziții poate încorpora termenul «pozitiv» (sau «marcat»). Astfel, cuvintele *zi* și *noapte* pot funcționa ca fiind contrarii, dar, în același timp, *zi* îl poate include pe *noapte* (adică *zi* = *zi* + *noapte*). De asemenea, în limbajul obișnuit, masculinul poate include femininul (*logodnic* + *logodnică* = *logodnici*), pe câtă vreme, în gramatică (văzută ca știință), «masculinul» și «femininul» sunt termeni exclusivi. Așadar, în știință este de neconceput ca un termen să fie contrariul celuilalt și, totodată, să-l înglobeze, deși, în cadrul ei, există posibilitatea ca două clase să interfereze ducând la apariția unei a treia clase (ca „produs”: «dreptunghi» x «romb» = «pătrat») [Coseriu 1966: 97].

2.4. Un termen științific poate deveni cuvânt obișnuit, iar reciproca este și ea valabilă (*ibid.*: 99). Iar în cazul terminologiilor / nomenclaturilor populare, este destul de dificil de separat terminologicul de lingvisticul propriu-zis (*ibid.*; *id.* 1987a: 181). Clasificările populare (de pildă, din zoologia / botanica populară) pot să nu coincidă cu clasificările științifice, însă aparțin tot unei forme de știință (Coșeriu 2000: 253-254). „Dar important este să se recunoască faptul că în ceea ce se numește «lexicul» unei limbi există ample secțiuni «designative», unde singura «structurare» posibilă este enumerarea, și altele care sunt, desigur, structurate, însă nu din punctul de vedere al limbajului: că există un *lexic structurat*, lingvistic, și un *lexic «nomenclator» și terminologic.*” (Coseriu 1966: 99).

2.5. Majoritatea terminologiilor aparțin limbilor mai degrabă prin semnificat, decât prin semnificat. În general, semnificatele termenilor științifici sunt «interidiomatice» (cel puțin virtual). De aceea, aceștia se „traduc” ușor în comunitățile care posedă același grad de dezvoltare a științelor și tehnicilor, pentru că, în acest caz, «traducerea» presupune, pur și simplu, «substituirea semnificațiilor», și nu «transpunerea semnificatelor unei limbi către semnificatele alteia». De regulă, semnificatele termenilor se cunosc în măsura în care se cunosc științele și tehnicile cărora le corespund, și nu în măsura în care se cunosc limbile. Respectivul semnificate aparțin anumitor universuri de discurs și se definesc în raport cu aceste universuri de discurs (Coseriu 1966: 97-98). Prin *univers de discurs*, Coșeriu înțelege „sistemul universal de semnificații căruia îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul. Literatura, mitologia, științele, matematica, universul empiric, ca «teme» sau «lumi de referință» ale vorbirii, constituie «universuri de discurs»” (Coșeriu 1955: 324) [10].

2.6. Terminologia nu face obiectul semanticii structurale (Coseriu 1990: 253; cf. și *id.* 1964: 46-50). Aceasta din urmă, totuși, poate observa ulterior în ce măsură structurile semantice deja date în limbi sunt / au fost utilizate de știință și tehnică (Coseriu 1966: 100). De exemplu, ar fi interesant să se determine modul în care filozofia utilizează astfel de structuri. Se afirmă uneori că Aristotel, Hegel sau Heidegger au știut să întrebuințeze din plin, pentru distincțiile lor filozofice, posibilitățile limbii grecești sau ale limbii germane. Fără îndoială, așa este, numai că distincțiile în cauză nu sunt distincții semantice ale limbilor amintite, ele putând fi definite doar în relație cu uzul propriu celor trei filozofi: „ceea ce se numește «limbajul lui Heidegger» este, din punct de vedere lexicologic, în parte, limbă germană, în parte, terminologie filozofică generală și, în parte, terminologie specific heideggeriană.” (*ibid.*: 98).

2.7. Terminologiile interesează mai ales din perspectiva constituirii semnificațiilor lor (căci, din punctul de vedere al semnificatelor specifice, ele fac obiectul lingvisticii numite «externe» – în acest sens, studiile asupra terminologiei sunt, la rigoare, contribuții ale lingvisticii la etnografie și la istoria culturii nelingvistice) [Coseriu 1966: 97, 100]. Dacă se ia,

spre exemplificare, cazul lexicului „politic”, adică terminologia referitoare la noțiunile și instituțiile politice (de pildă, termeni precum *democrație, liberalism, socialism, constituție, partid, regim, guvern, parlament, revoluție, stat, politică* etc.), se constată că această terminologie nu prezintă nimic specific lingvistic vorbind: „Problemele sale, ca în cazul oricărei alte terminologii, sunt probleme de lingvistică istorică și de istorie pur și simplu, adică, în parte, probleme de semantică lingvistică și, în parte – și întâi de toate – , probleme de istorie a lucrurilor și a ideilor; a se examina cazul unor termeni cum ar fi *constituție, parlament, liberalism* etc., cuvinte romanice din punct de vedere material, dar al căror conținut ideologic – care determină folosirea lor în terminologia politică – provine în mare parte din Anglia.” (Coșeriu 1987b: 19).

3. În articolul *Palabras, cosas y términos*, E. Coșeriu răspunde obiecțiilor (nefunde) ale unor tineri lingviști germani, H.J. Niederehe (1974) și G. Bossong (1979), care au dovedit că au dificultăți în ceea ce privește distincția („în sine atât de clară și de evidentă”) dintre lexicul „obișnuit” și terminologiile tehnico-științifice. Criticile pe care cei doi cercetători i le-au adus lui Coșeriu în anii '70 reies îndeosebi din faptul aceștia au interpretat grăbit și neatent unele paragrafe coșeriene (dintre cele la care am făcut deja referire) în care savantul stabilea obiectul și sensul semanticii structurale / lexematicii. Ca și în cazul altor studii de semantică semnate de Coșeriu [11], neînțelegerile izvorăsc și din aceea că respectivii lingviști au judecat faptele de pe poziții teoretice diferite, neîncercând să privească problema din interiorul teoriei coșeriene (cum reclamă o exigență a cercetării pe care Coșeriu o subsuma principiului deontologic al antidogmatismului). Rezumăm discuția aici pentru că cele precizate în respectivul articol întăresc și, eventual, clarifică cele expuse mai sus.

3.1. H.J. Niederehe a presupus că E. Coșeriu, excluzând din sfera semanticii structurale terminologiile tehnico-științifice, le-a exclus în același timp și din toată semantica, din lingvistică, ba chiar din limbaj (Coșeriu 1987a: 175). Or, lesne se poate vedea că trunchiatele lui Niederehe la versiunea germană a studiului *Introducción al estudio estructural del léxico* sunt trunchiate și că, în realitate, Coșeriu a susținut cu totul altceva (cf. *supra* 2.6.-2.7.). În orice caz, lăsând la o parte interpretarea greșită pe care Niederehe a dat-o concepției sale, Coșeriu se oprește la două argumente (false, fiindcă provin din confuzii conceptuale [12]) cu ajutorul cărora respectivul lingvist a încercat să se opună deosebirii dintre terminologie și lexic obișnuit (*ibid.*: 176-178).

3.1.1. Făcând confuzie între limitele din cadrul *fințării* (*el ser*) și limitele din cadrul *devenirii* (*el devenir*) sau, mai exact, între *distincția* conceptelor și *separarea* obiectelor, Niederehe susține că nu există „separare absolută” între cele două tipuri de cuvinte (cele obișnuite și termenii), de vreme ce multe cuvinte trec dintr-o categorie în alta, ceea ce înseamnă că granițele dintre limbajul tehnic și cel obișnuit nu sunt nicidecum atât de insurmontabile pe cât pretinde teoria.

„Teoria” coșeriană nu pretinde așa ceva. Din contră (cf. *supra* 2.4.), admite că un termen tehnic se poate converti în cuvânt obișnuit, reciproca fiind și ea valabilă. Și, de altfel, tocmai acest lucru „semnifică [faptul] că între cele două tipuri există în orice moment limite reale și foarte precise; altminteri, nu ar avea niciun sens să se spună (și nici nu s-ar putea dovedi) că un cuvânt «trece» de la un tip la altul.” (*ibid.*: 176). De aceea, delimitările trebuie făcute în mod riguros, inclusiv atunci când valori uzuale și valori terminologice sunt exprimate prin aceiași semnificații (cum este, de pildă, cazul cuvintelor / termenilor *forță* și *rază*).

3.1.2. Al doilea argument fals al lui Niederehe reprezintă o eroare tipică în semantică și se reduce la confuzia dintre lucrurile desemnate și semnificate. În acord cu principiul [non-]contradicției, Coșeriu demonstrase că, spre deosebire de opozițiile idiomatice, opozițiile

terminologice sunt „exclusive” (cf. *supra* 2.3.), postulând că în știință este de neconceput ca un termen să fie contrariul altuia și, totodată, să-l înglobeze pe acela. Ei bine, autorul menționat înțelege din aceasta că o anumită substanță ar trebui să fie ori «acid», ori «bază», și nicidecum ambele în același timp și observă că specialiștii în chimie, ignorând „obiecțiile filologice”, au identificat substanțe ce sunt simultan și acizi și baze și trage concluzia că lucrurile „nesocotesc” principiul (logic) al contradicției. La acestea, Coșeriu răspunde că aici avem de-a face cu fapte ale chimiei și nu ale semanticii ori ale logicii (fiind vorba „de lucruri, nu de cuvinte; de substanțe, nu de semnificate”). Deci, nu se pune problema că termenul *acid* ar semnifica și „bază”, ori că termenul *bază* ar semnifica și „acid” (cum se întâmplă cu *zi*, ce poate semnifica „zi” + „noapte”), ci doar că substanțele în cauză sunt, pur și simplu, «acizi» și «baze» în același timp. În schimb, chiar în formula ce semnifică acest aspect, *acid* semnifică „acid”, iar *bază* semnifică „bază”. În rest, exemplul este asemănător celui dat de Coșeriu anterior cu privire la clasa ce rezultă, ca «produs», din intersecția altor clase (fiecare cu proprietățile sale exclusive): dreptunghiurile care sunt concomitent și romburi constituie clasa «pătratelor» – și acesta este un fapt de geometrie, și nu de semantică.

3.2. Celălalt critic, G. Bossong, deși nu respinge distincția dintre lexicul obișnuit și lexicul terminologic, crede că deosebirea ar trebui să se facă pe alt fundament și cu alte criterii, opunându-se tezei lui Coșeriu conform căreia în terminologiei semnificația coincide cu desemnarea (cf. *supra* 1.3.). Dacă Bossong ar fi citit (ca Niederehe) și *Introducción...* (Coșeriu 1966), nemărginindu-se doar la un studiu de filozofie a limbajului (Coșeriu 1967 – unde problema este tratată succint), probabil că multe dintre erorile și confuziile sale ar fi putut fi prevenite. După el, deosebirea dintre limbajul obișnuit și terminologia științifică rezidă în modul în care se fac delimitările. În limbajul științific conceptele se definesc – afirmă Bossong – arbitrar și explicit (și de aceea sunt precise și neechivoce), pe câtă vreme limbajul uzual, în care delimitările nu se stabilesc prin definiție, ci prin tradiția utilizării lingvistice (rămânând, ca atare, implicite), „se mulțumește” cu concepte mai mult sau mai puțin vagi, având „un nucleu clar și distinct, dar cu limite imprecise și neclare” (*ibid.*: 179). Întâmplător, exemplul dat de Bossong este referitor la «zi», «noapte» și «crepuscul». Astfel, spre deosebire de limbajul obișnuit în care limitele dintre cele trei noțiuni ar fi imprecise, în limbajul științific noțiunile de «zi», «noapte» și «crepuscul» s-ar defini arbitrar și exact, stabilindu-se, bunăoară, următoarele: «crepusculul civil» ține din momentul asfințitului până când soarele atinge punctul de 6,5° sub linia orizontului, apoi «crepusculul nautic» durează din acest moment până când soarele ajunge la 12° și, în fine, «crepusculul astronomic» ține de la acest ultim moment până când soarele ajunge la 18° sub linia ideală a orizontului. Încântat de exemplul oferit, Bossong trece cu „obraznicie” („alegre petulancia juvenil”) la criticarea lingvisticii, care n-ar trebui să intervină „ilicite” în construirea limbajului științific (indicând cum ar trebui să se constituie), ci să-și asume sarcina modestă, dar adecvată de a constata cum se prezintă acesta, încercând să-l lumineze prin referire la ceea ce are obiectiv.

În fața acestor afirmații categorice, Coșeriu avertizează, încă de la începutul discuției, că ele derivă dintr-o serie de „equivocaciones y falacias”, pe care le semnifică și le elimină una câte una (*ibid.*: 180-185).

3.2.1. Exemplul furnizat de Bossong nu prezintă nicio dificultate pentru semantica lingvistică (și s-ar fi convins și el de aceasta consultând *Introducción...*). Cu scopul de a clarifica sensul delimitărilor terminologice, Coșeriu precizase deja că obiectele „reale” la care acestea se referă pot aparține unei realități abstracte sau imaginare, cum este cazul matematicii (sau al matematicilor – v. *supra* 2.2.), or, în exemplul dat de Bossong, este vorba

de niște delimitări făcute de *astronomie*, adică tocmai de o disciplină matematică (cele trei tipuri de «crepuscul» amintite fiind *obiecte matematice*).

3.2.2. Criteriul definiției nu este nici valid și nici aplicabil pentru delimitarea terminologiei științifice: în științe există mulți termeni nedefiniți (deși sunt *definibili* cu criterii obiective), nemaivorbind de faptul că există numeroși termeni în afara științei în sens strict (în mediul relațiilor economice, în tehnicile industriale etc.) unde, de obicei, aceștia nu se definesc sau se definesc parțial și ocazional. Mai mult decât atât, dacă ar fi un criteriu valid, atunci el nu s-ar putea aplica „sincronic”, întrucât „pentru a atribui o noțiune terminologiei științifice, ar trebui știut când și cum (măcar cum) a fost definită”. Precizia valorilor terminologice este, în schimb, o condiție necesară, dar insuficientă, pentru că și în limbajul obișnuit există delimitări tot atât de exacte din punct de vedere obiectiv ca și cele ale terminologiilor tehnico-științifice (vezi numele părților corpului omenesc sau ale unor specii de animale pe care științele la adoptă tacit și le întrebuițează ca termeni fără să le mai definească).

3.2.3. Exemplul lui Bossong este doar un exemplu de *cum se definesc* termenii (atunci când se definesc), și nu de cum se înțeleg termenii sau noțiunea însăși de «termen» (cum crede el). Altminteri, se știe (și nu necesită demonstrație) că uzul lingvistic nu definește semnificatele cuvintelor obișnuite. De aceea, Coșeriu reamintește că „termenii se definesc în relație cu «lucrurile» desemnate, în timp ce semnificatele de limbă sunt definite de semantica structurală prin opozițiile în care funcționează în limba corespondentă” (*ibid.*: 181). De pildă, semnificatul lui *parole* din franceză este definit de semantica structurală a francezei prin raportare la cuvinte precum: *mot, discours, propos, boniment, devise, sentence, expression, langage* etc., în timp ce termenul *parole* din lingvistica saussuriană este definit de lingvistica respectivă printr-o delimitare operată în lucrurile înseși și renunțând la opozițiile în care acest cuvânt funcționează în franceză.

3.2.4. Eroarea fundamentală a lui Bossong (de care se leagă și celelalte) decurge din interpretarea pe care o dă noțiunilor de «delimitare obiectivă», terminologică, și «delimitare intuitivă», primară din punct de vedere lingvistic – ceea ce vădește o confuzie de planuri: între cel al lucrurilor desemnate și cel al semnificatelor. În răspunsul său, Coșeriu face iarăși precizările de rigoare, dar nu este cazul să le reluăm aici (cf. *supra* 1.1.-1.3.). Subliniem, totuși, că ideea creării terminologiei prin definiție și convenție provine din faptul că, în acest caz, cele care sunt definite sunt clasele de obiecte cărora li se aplică semnificanți determinați, și nu noțiunile deja date ca semnificate în limbaj. Procedul constă într-un fel de convenție (cel puțin implicită) de tipul: „Vom numi lucrul astfel delimitat cu termenul x”.

3.2.5. Așa-zisele limite «neclare» (sau «tulburi» - în sp. *borrosos*) despre care vorbește Bossong nu sunt limite între semnificatele «zi» și «noapte» (perfect clare și delimitabile ca atare), ci între zi și noapte ca lucruri reale. Dacă semnificatele ar fi „neclare”, după cum pretinde lingvistul vizat, ar însemna că vorbitorii nu știu ce vor să zică prin intermediul cuvintelor pe care le folosesc. În consecință, lingvistul „nu trebuie să confunde dificultățile pe care *el*, în planul metalingvistic, le poate avea încercând să delimiteze un semnificat ca fapt obiectiv, referitor la semnificatul pe care îl cunosc intuitiv vorbitorii (și pe care îl cunoaște și el însuși ca vorbitor).” (*ibid.*: 184).

4. În contextul în care în lingvistica românească – dar și în cea mondială – se constată, în ultimul timp, un interes sporit pentru cercetarea terminologiilor și/sau a limbajelor specializate, ni se pare benefic (și chiar o obligație) să prezentăm / să reamintim ideile lui Eugeniu Coșeriu pe această temă. Mai ales că se fac unele confuzii în continuare sau se prezintă drept descoperiri recente ceea ce de mult s-a descoperit, nemaivorbind de faptul că

cercetarea aspectelor particulare ale limbajului ar trebui să se facă pornind de la o teorie coerentă și unitară, în acord cu realitatea limbajului în ansamblul său.

NOTE

- [1] Aflată la îndemâna oricui, vezi www.coseriu.de, la rubrica *Publikationen*.
- [2] Versiunea originală, redactată în franceză, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, publicată în 1966, datează din 1964.
- [3] Pentru o expunere sumară a concepției coșeriene privind acest subiect, vezi articolul nostru, *Teze despre problema terminologiei. Perspectiva lui Eugeniu Coșeriu*, în „Limba română”, Chișinău, anul XX, nr. 1-2, 2010, p. 115-119.
- [4] Fructificând reflecțiile unor filozofi (precum Aristotel, G. Vico și J. Dewey), E. Coșeriu face o clasificare a științelor, plecând de la întrebările pe care acestea le pun cu privire la esența (sau acel *quid*) a(l) lucrurilor și a(l) ființelor. Astfel, la întrebarea referitoare la esența individului, răspunde întotdeauna (justificat și complet) *istoria*, căci ea este *știința individualului*. La întrebarea privitoare la esența unei clase (adică la esența lucrurilor ce corespund unei noțiuni), răspunsurile sunt oferite de *științele generalului*, care sunt de trei tipuri, în funcție de obiectul pe care îl cercetează [pornind de la configurarea raportului dintre *formă (morphé)* și *materie / substanță (hýle)*, Aristotel (în *Physica*, II, 2) clasificase obiectele în *matematice, naturale și culturale*]: „1. *științele matematice*, care se ocupă cu obiectele și relațiile pur formale; 2. *științele naturale*, care se ocupă cu obiectele exterioare omului și cu omul (considerat ca obiect exterior), cu obiecte care ni se prezintă mai întâi ca o substanță determinată, ca o anumită materie cristalizată într-un anumit fel, substanța fiind aceea care ia o formă; 3. *științele* [le] *culturii* sau *științele* [le] *umaniste*, care se ocupă cu obiectele create liber de om și care sunt, în primul rând, forme în conștiință (au existență internă), care iau o anumită substanță pentru a fi concretizate în lume, ca să poată deveni intersubiective; astfel de forme sunt limbajul, arta, religia și alte produse ale activității culturale, ale activității spiritului, ale activității creatoare înseși” (Coșeriu 1994: 8; cf. și Coșeriu 2000: 49-50). Mergând în profunzime, există și o altă știință, situată la un alt nivel, „o știință care își pune întrebări cu privire la esența esenței, la *quid-ul quid-ului*” (Coșeriu 1994: 8). Este vorba despre *filozofie* sau *știința universalului*, care ne conduce la primele principii ale fiecărui mod de a fi. De pildă, filozofia limbajului încearcă să delimiteze limbajul față de alte tipuri de obiecte care prezintă anumite trăsături comune cu cele ale acestuia, cum ar fi: „arta, care se prezintă ca expresivitate, asemenea limbajului; activitatea practică, care poate întrebuița și întrebuițează limbajul ca instrument; sau gândirea rațională, care nu este posibilă fără limbaj” (*ibid.*: 9). O gravă eroare a pozitiviștilor (ce persistă, pe alocuri, și astăzi) a fost aceea de a identifica obiectele culturii cu cele ale naturii, aplicând metode specifice științelor naturii celor ale culturii. Or, într-o atare situație, abordările nu mai pot avea un caracter științific, întrucât condiția de bază a activității științifice este tocmai «obiectivitatea», adică adecvarea la obiectul corespunzător. Introducând în discuție și distincția lui Kant (intuită, anterior, și de Vico) dintre „necesitate” și „libertate”, Coșeriu precizează foarte limpede: „Obiectele naturale aparțin lumii «necesității» care e guvernată de «cauze» ce produc anumite «efecte» și unde, prin urmare, constatarea a ceea ce se întâmplă în mod regulat, în anumite condiții, reprezintă o «lege naturală» sau o lege de necesitate empirică. Obiectele culturale, în schimb, aparțin lumii specific umane a libertății – activităților și creațiilor libere ale omului – , unde «faptele» create nu sunt determinate de cauze, ci se produc în vederea unei finalități și, ca realizări obținute – dacă nu este vorba de «instrumente» care au și o finalitate exterioară – , coincid cu finalitatea lor; astfel, finalitatea *Iliadei* este *Iliada* însăși” (Coșeriu 2000: 50-51).
- [5] În acest sens, este interesantă clasificarea gândirii pe care o face Coșeriu prin raportare la limbaj: „Gândirea se găsește înainte, în același timp și după limbaj, adică în mod ireal. Există o gândire *pre-lingvistică* pentru care nu e nevoie de cuvânt, o gândire care se prezintă prin reprezentări, fără cuvinte, și care conduce și la rațiuni practice. [...] Există apoi *gândirea lingvistică*, această gândire prin semnificații care sunt universale și care, în acest stadiu, ajung să coincidă cu ceea ce numim noțiuni sau concepte, și apoi există o *gândire post-lingvistică*, o gândire în care ne întoarcem la

- Coșeriu, Eugeniu (1968). *Omul și limbajul său*, în Coșeriu 2009: 36-52.
- Coseriu, Eugenio (1973). *Semántica y gramática*, în Coseriu, Eugenio (1987). *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional* (segunda edición, revisada). Madrid: Editorial Gredos, p. 128-147.
- Coseriu, Eugenio (1977). *Principios de semántica estructural*. Madrid: Editorial Gredos.
- Coseriu, Eugenio; Geckeler, Horst (1981). *Trends in Structural Semantics*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Coseriu Eugenio (1987a). *Palabras, cosas y términos*, în *In memoriam Inmaculada Corrales*, I, „Estudios lingüísticos”. Universidad de La Laguna, Santa Cruz de Tenerife, 1987, p. 175-185.
- Coșeriu, Eugeniu (1987b). *Limbaj și politică*, în vol. *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării* (editat de Ofelia Ichim & Florin-Teodor Olariu). Iași: Editura Trinitas. 2002, p. 17-40.
- Coșeriu, Eugeniu (1988). *Limbajul între physei și thesei*, în Coșeriu 2009: 53-72.
- Coseriu, Eugenio (1990). *Semántica estructural y semántica cognitiva*, în “Jornadas de Filología” [Homenaje al Prof. Francisco Marsá]. Barcelona, p. 239-282.
- Coșeriu, Eugen (1994). *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII, 1992-1993, Seria A. Lingvistică. Iași.
- Coseriu, Eugenio (1955). *Defensa de la lexemática. Lo acertado y lo erróneo en las discusiones acerca de la semántica estructural en España*, în *Panorama der lexikalischen Semantik. Thematische Festschrift aus Anlaß des 60. Geburtstags von Horst Geckeler*, hrsg. von U. Hoinkes, Tübingen, p. 113-124.
- Coșeriu, Eugeniu (1996). *Lingvistica integrală* (interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu). București: Editura Fundației Culturale Române.
- Coșeriu, Eugeniu (1999). *Zece teze despre esența limbajului și a semnificației*, în Coșeriu 2009: 9-13.
- Coșeriu, Eugeniu (2000). *Lección de lingvistică generală*. Chișinău: Editura Arc.
- Coseriu, Eugenio (2003). *Orationis fundamenta. La plegaria como texto* [2000/2003], în Eugenio Coseriu, Eugenio; Loureda Lamas, Óscar (2006). *Lenguaje y discurso*. Pamplona: EUNSA, p. 61-83.
- Coșeriu, Eugenio (2004). *Prelegeri și seminarii la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.
- Coșeriu, Eugeniu (2009). *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

RÉZUMÉ

LE SUJET DE LA TERMINOLOGIE DANS LA CONCEPTION LINGUISTIQUE DE EUGENIO COSERIU

Dans la linguistique roumaine – ainsi que partout dans le monde – la recherche dans le domaine de la terminologie et/ou les langages spécialisés a suscité l'intérêt des chercheurs. C'est une nécessité et notre devoir en même temps de reprendre les idées de Eugenio Coseriu parce qu'on a la tendance de créer des confusions à ce sujet et parce que ce qu'on a déjà découvert est présenté comme le résultat des recherches récentes. L'étude des aspects particuliers d'une langue devraient avoir à la base une théorie cohérente et unitaire en accord avec la réalité de la langue en général. Eugenio Coseriu s'intéresse à la terminologie pour au moins deux raisons: 1) pour éliminer les confusions par rapport à l'essence de la langue et 2) pour établir le sujet spécifique de la linguistique structurale, surtout celle de la sémantique structurale (la lexématique). Le but de cet article est de présenter la conception de Eugenio Coseriu sur la terminologie en général et aussi d'essayer d'offrir des exemples que le chercheur peut utiliser pour illustrer ou justifier les distinctions qu'il saisit. On présente aussi ses réponses pour les linguistes qui, quelques fois, ont détourné le sens de ses idées. Ces distinctions seront placées dans le contexte de sa linguistique intégrale à l'intention de révéler la remarquable cohérence de sa théorie.

MOTS- CLÉS : Coseriu, terminologie, sciences, sémantique structurale/lexématique, linguistique intégrale.